

Iulia Mărgărit

„MILCOVUL, FRONTIERĂ LINGVISTICĂ ?
(O PROBLEMĂ DE DIALECTOLOGIE ȘI DE LIMBĂ LITERARĂ)”

1. Punctul de plecare al intervenției de față îl constituie vechea polemică dintre Ion Gheție și Paul Lăzărescu în jurul regionalismelor din romanul *Viața la țară* de Duiliu Zamfirescu, de care s-a ocupat, mai întâi, primul dintre polemisti amintiți.

Reluăm aceeași problemă, propunându-ne o reevaluare a punctelor de vedere susținute de fiecare dintre lingviștii citați, prin respingerea categorică a argumentelor celuilalt.

2. Într-un articol din 1977 (47–55), Ion Gheție urmărește „termenii regionali” și semnificația acestora, ca prezentă, în volumul *Viața la țară* de Duiliu Zamfirescu. Demonstrând că acțiunea se petrece într-un spațiu ușor de identificat, moșia Ciulniței din Câmpia Bărăganului, între reperatele Călărași și Slobozia, în epoca premergătoare războiului de independență, se apreciază că, în scopul realizării culorii istorice și a celei locale, scriitorul face apel la elementele lexicale caracteristice graiurilor muntenești (de răsărit), pentru perioada respectivă. Drept urmare, Ion Gheție prezintă o listă „a celor mai reprezentative și, în același timp, a celor mai sigure cuvinte muntenești întâlnite în roman”: *ăla, ăsta, barză, burtă, cimitir, ciupi, cizmă, cârciumă, cârciumar, coșciug, curte, ginere, înjura, noroi, pepene, pisic, porumb, praf, prună, puț, scuipa, unchi, zăpadă* (p. 48).

Pe lângă regionalismele muntenești, se semnaleză și un număr „la fel de mare” de termeni cu circulație moldovenească: *bostănărie* „cultură de pepeni”, *buhai* „taur”, *ciubotă* (*ciobotă*) „cizmă”, *ciubotar* „cizmar”, *corhană* „coastă de deal”, *criș* [în. expr. *el, crișu*] „bogatul, fericitul”, *crășmă* „cârciumă”, *dară* „da”, *duducă* „domnișoară”, *ghiduș* „poznaș”, *horbotă* „dantelă”, *jitar* „paznic de câmp”, *matale*, pronume de reverență, *mătăhăi* (vb.) „a umbla de colo-colo”, *sicriu* „coșciug”, *sudoare* „transpirație”, *tureatcă* „carâmb”, *țintirim* „cimitir”, *țâncărie* (fig.) „mulțime de copii”, *zăplaz* „gard” (*ibid.*).

Explicația acestei „curioase fuziuni” de muntenisme și de moldovenisme, în limba unui roman cu acțiunea localizată în părțile răsăritene ale Munteniei, nu este tocmai simplă, după cum demonstrează Ion Gheție. Potențiala invocare a provenienței scriitorului dintr-o zonă-limită de interferențe dialectale moldo-muntenești (născut la Râmnicu Sărat din părinți putneni și petrecând copilăria la Focșani, regiune care ar coincide cu aria lingvistică reprezentată în roman și al cărui grai i-ar fi fost familiar) nu constituie un argument satisfăcător pentru Ion

Gheție. De aceea, el susține că romancierul, în mod deliberat, utilizează un cod lingvistic „mixt”, fiind vorba de o atitudine programatică, explicabilă prin contextul cultural al epocii de formare a limbii literare. Acțiunea romanului corespunde perioadei în care se definitivaseră normele limbii literare pentru fonetică și morfologie, dar nu și în domeniul vocabularului. „Eliberați” de interdicțiile latiniste, după 1880, scriitorii se orientează către „tezaurul limbii populare”. Convingerile lui Duiliu Zamfirescu în problema în cauză s-ar reflecta în structurarea lexicală a romanului, deoarece vocabularul variantei culte a limbii, în viziunea autorului amintit, trebuia să se constituie, într-o *koiné*, prin asimilarea elementelor din ambele provincii ale vechiului regat, mai puțin din cele de peste munți, „îngustând, în mod evident, baza dialectală a limbii noastre de cultură” (Gheție, *op. cit.*, 52). În acest fel s-ar explica și absența vreunui răspuns din partea autorului la reproșul lui Titu Maiorescu: „Ce caută moldovenismele specifice în dialogul oamenilor ? [...] Acestea trebuie schimbate în formele obicinuie în Valahia!” (Bucuța 1937, 348). Fapt semnificativ, „deși scriitorul asculta cu sfințenie sfaturile maestrului”, în acest caz „s-a făcut că nu aude” (Gheție 1977, 50), atitudine repetată și după publicarea vol. al II-lea al ciclului, *Tănase Scatiu*. Procedând similar, romancierul primește același reproș „Jignești, fără nici un folos, impresia bucureștenilor” (Bucuța 1937, 352).

2.1. Câțiva ani mai târziu, dintr-o perspectivă diferită, dialectologul Paul Lăzărescu (1983, 3–11) redeschide discuția în jurul aceluiași termen regional din *Viața la țară* de Duiliu Zamfirescu, definind-o „o problemă între dialectologie și limbă literară” (= subtitlul articolului). Plecând de la concluzia lui Ion Gheție că moldovenismele din romanul cercetat reprezintă o „eroare” deliberată, explicabilă prin opiniile „arbitrare” ale autorului asupra limbii literare, Paul Lăzărescu își propune să dovedească, pe baza materialului cules în anchetele pentru ALRR-Munt. și Dobr., că lexemele moldovenești semnalate sunt curente în regiunea în care se desfășoară acțiunea romanului, chiar dacă pentru Ion Gheție (1977, 49), Milcovul pare a funcționa ca „o frontieră lingvistică”, dincolo de care „ar fi să pierdem timpul încercând să înregistrăm vreunul din termenii moldovenești mai sus citați”¹. Pentru Paul Lăzărescu realitatea lingvistică surprinsă în anchetele pentru ALRR- Munt. și Dobr. rămâne argumentul decisiv. Deja, într-un articol din 1975 (121–142), el arătase că isoglosele termenilor moldovenești coboară în Muntenia mult mai la sud decât se credea până la acea dată, că teritoriul delimitat de orașele Râmnicu Sărat – Brăila constituie centrul unei zone de tranziție pentru graiurile moldovenești și cele muntenești, unde se întâlnesc majoritatea isoglozelor caracteristice celor două subdialecte, că zona respectivă nu se poate delimita strict, dar ea se extinde mult spre sud, deci și în Ialomița, ținut în care se petrece acțiunea romanului.

¹ Referindu-se la zona moldovenească de la hotarul cu Muntenia, Ion Gheție (1977, 50) recunoaște prezența unor elemente muntenești (v. *infra* 2.4.), determinând crearea unui grai de tranziție. Întrebarea firească este de ce nu admite caracterul bidirecțional al fenomenului?

Confruntând lista celor 20 de moldovenisme, alcătuită de Ion Gheție, cu realitatea dialectală, Paul Lăzărescu elimină termenii *criș* și *corhană*², în opinia sa, specifici Făgărașului de unde erau personajele care le întrebuițează, restul reprezentând elemente curente în nord-estul Munteniei, mai ales în vorbirea bătrânilor. El susține că limba personajelor lui Duiliu Zamfirescu nu ar fi o limbă „artificială”, creată de autor, de altfel, un excelent cunoscător al graiului local. Acesta nu a încălcat codul romantic, după care exprimarea literară trebuie să se regionalizeze în cazul personajelor și al locurilor reprezentând perimetre speciale ale teritoriului național, dimpotrivă, și l-a asumat cu strictețe. Am adăuga în plus că romancierul folosește chiar particularitățile fonetice și morfologice pentru individualizarea personajelor, consecvent fiind notate rostirile muntenești: *furișe*, *grije*, *tușe*, *ușe*, formele cu labialele palatalizate *chept* „piept”, *ghici* „bici”, ori construcțiile verbale specifice zonei: *(l-)am alesără*, *(l-)am numitără* sau nominale (substantiv precedat de particula *alde*): *alde nașu-său*, *alde Scatiu*. La un moment dat, D. Zamfirescu introduce chiar un comentariu dialectologic pertinent, ceea ce atestă o temeinică stăpânire a vocabularului dialectal sub multiplele sale aspecte:

„– Dumnealui e boierul dumitale?” întrebă unul din preoți pe Sașa, arătând pe Matei.

Ea nu pricepu deocamdată. Conu Dinu râdea de înțelesul moldovenesc al frazei și spuse preotului cine era unul, cine era altul. Sașa se făcu roșie (Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*. Tănase Scatiu, Ediție îngrijită și prefață de G. C. Nicolescu³, 1957, 131).

2.2. În replică, Ion Gheție 1985, 73–76 reia, cu insistență, aceeași idee referitoare la „prezența, aparent paradoxală (uneori și în dialoguri) a moldovenismelor într-o operă a cărei acțiune se petrece undeva în fostul județ Ialomița, așadar în Muntenia”, contravenind „flagrant cu o prescripție a codului literar realist (moștenită de la romantici), și anume cu respectarea prin limbă a culorii locale a narațiunii”. Originea scriitorului dintr-o regiune de tranziție (Vrancea), unde coexistă particularitățile (de limbă) moldovenești cu cele muntenești nu explică „în mod satisfăcător neobișnuita structură a vocabularului *Vieții la țară*. Nici posibila existență, în puncte izolate, a unor moldovenisme în estul Munteniei nu oferă cheia de rezolvare a problemei”. Ion Gheție reafirmă aceeași poziție din articolul anterior, deoarece, în cazul scriitorului discutat, „e vorba de amestecul deliberat al

² Observație ciudată și neîntemeiată, întrucât după DA, SDLR (pentru a limita atestările) *criș* cunoaște ca arie de răspândire Moldova; pentru *corhană* DA indică Moldova, Bucovina, Transilvania de nord (nicidecum zona Făgărașului!), iar SDLR „est”. Anchetele dialectale din ultimul timp confirmă termenul chiar în Vrancea: cf. ALRR–Munt. și Dobr., fișa a șasea nenumărată în caietul de sat /pct. 722, 723; TDM II, 427, pct. 724: *Luam apă peste corhană așa* (Jitia, jud. Vrancea). Familia lexicală a termenului, cu multiple atestări în Vrancea, Prahova, Argeș atestă poziția acestuia în vocabularul din Muntenia: *corhăni* „a rostogoli buștenii pe *corhană*” TDM II/pct. 706, 708, 721; AFLR /pct. 676, 677; *corhănire* „acțiunea de a *corhăni* buștenii” Gl. Munt./pct. 708; *corhănit* „muncitor forestier care *corhănește* lemnele” Gl. Munt./pct. 676.

³ Toate citatele din cuprinsul expunerii sunt preluate din ediția menționată.

cuvintelor muntenești și moldovenești de către o persoană care punea în opoziție «limba vie a Țării Românești [=Vechiul Regat] și limba dialectelor», adică vorbirea din celelalte regiuni ale Dacoromaniei (Transilvania, Banatul, Bucovina) și care păstra convingerea că din această «limbă vie» avea să rezulte «printr-un prodeceu de eliminare, limba clasică a românilor» (*ibid.*, 73). În plus, Ion Gheție aduce o probă care, în opinia sa, „confirmă în mod decisiv” justetea propriei teorii, fiind de natură să încheie discuția: „Dacă Duiliu Zamfirescu a aspirat să realizeze o *koiné* prin integrarea cuvintelor moldovenești și muntenești, atunci este firesc ca această sinteză lexicală particulară să se regăsească și în limba altor lucrări ale sale, a căror acțiune nu se plasează în Ialomița, ci în alte zone ale teritoriului dacoromânesc” (*op. cit.*, 74). Drept urmare, el alcătuieste o cuprinzătoare listă de moldovenisme, care, alături de muntenismele identificate în surse suplimentare, probează faptul că „scriitorul acționa în virtutea unor convingeri prealabile asupra rolului pe care trebuia să-l joace «limba vie a Țării Românești», în constituirea vocabularului limbii beletristice românești” și că „în *Viața la țară*, prezența moldovenismelor trebuie privită în același fel și nu ca împrumut în graiul ialomițean” (*ibid.*).

2.3. Întrucât, în privința vocabularului dacoromân sudic, Ion Gheție oferă o listă minimă de muntenisme „cele mai sigure” (v. *Dialectologie*, 170), dar, în mod fatal, intrate în limba comună și, prin urmare, prezentând un coeficient de reprezentativitate nul, considerăm că această listă s-ar putea extinde prin simpla confruntare a elementelor lexicale din *Viața la țară* (și *Tănase Scatiu*) cu Gl. Munt. și cu fondul documentar al unui proiectat *Dicționar dialectal al graiurilor muntenești* (în curs de elaborare). Identificarea de noi termeni, prin compararea celor două surse, pune în evidență, pe de o parte, caracterul lor dialectal, respectiv muntenesc, ca realitate lingvistică binecunoscută de către scriitor, pe de altă parte, conservarea lor până în epoca actuală, de interacțiune continuă limbă literară / graiuri. Nu întotdeauna termenii din cele două izvoare au același statut morfologic, prin forța lucrurilor. Cu toate acestea, considerăm comparația relevantă, pentru că ei se înscriu în aceeași familie lexicală, provin din Ialomița sau din zone limitrofe și atestă cunoașterea lor de către scriitor.

arman s.n. „arie (la treieriș)” p. 88: *Sașa fu întâmpinată de vătaful de la arman* 57; cf. ALRR–Munt. și Dobr., III, MN, h. 319/pct. 736, 739, 823, 871–881, 887, 892, 892, 894, 896, 897, idem, V, chest. 2053/pct. 778; chest. 2057/pct. 777, 780: *Să treiera cu caii în arman* /pct. 777;

astupă vb. „sufocă”: *Îndată ce s-a culcat jos, îl astupă tusea* (p. 10); cf. ALRR–Munt. și Dobr., I, h. 62/pct. 767-769, 771-777, 779, 781, 784-787, 792-810, 814, 818-821; Gl. Munt. s.v. *astupătură* „astmă”;

burii s.n. „butoi”: *Se duceau la căruță în care era buriul cu apă* (p. 83); cf. ALRR–Munt. și Dobr., II, h. 238/pct. 682, 687, 752, 756, 881; h. 374/pct. 712, 714, 724, 735, 736, 739; TDM III /pct. 858; AFLR/pct. 743: [La mort] *pisica o bagă într-un burii* /pct. 743, Valea Mușcelului, com. Pătârlagele, Buzău;

ciocan s. „știulete dejghioat de boabe; cocean”: *Puse dopul de ciocan de porumb* (p. 107); ALRR–Munt. și Dobr., III, MN /pct. 721, 735, 754, 873, 842, 845, 858, 859, 863, 871; AFLR/pct. 735, 738, 745, 746, 748: *L-am și curățat* [porumbul, ca boabe] *du pă ciocan* (pct. 735, Odăile, Buzău); *Adunăm cenușa de iarnă dă la ciocani din ăștia dă porumb* (TDM II, 619, pct. 736, Murgești, Buzău);

chiloman s.n. „petrecere zgomotoasă, terminată cu scandal”: *Cea mai mică petrecere în casa lor se sfârșea cu beție, cu lăutari și chiloman* (p. 282); cf. TDM III, 799, pct. 846; AFLR /pct. 881, 891, 898: *Alde nașu-su i-a scos p-alde fină-su la nuntă și atunci să termena chilomanu duminică seara* (pct. 846, Căzănești, Ialomița);

chiler s.n. „încăpere sau anexă mică la casă pentru provizii; cămară”: *Se rezemă cu mâinile de ușorii chilerului* (p. 107); cf. ALRR–Munt. și Dobr., IV, h. 171/pct. 880, 881; Gl. Munt. /pct. 808; TDM I, 372, pct. 777: *S-a umplut casa, în sală, la cheler, în loc să-i zică în sală, cum să zice la noi, cheler* (pct. 777, Plosca, Teleorman);

halima „poveste, istorie”: *Aș vrea să știu de ce n-a venit Scatiu? [...] E o halima întreagă* (p. 133); cf. Gl. Munt. /pct. 870 s.v.;

iminei s.m. pl. „încălțăminte din postav”: *În curte se jucau copiii în iminei* (p. 95); cf. Gl. Munt. /pct. 730, 774: *Tata îmi luase o pereche de iminei să-i am de duminicit, când mergem la biserică* (pct. 730, Siriu-Băi, com. Siriu, Buzău);

năsălnie s.f. „năsălie”: *Cei patru flăcăi, ce duceau năsălnia, se schimbau cu alții patru* (p. 67); cf. Gl. Munt. s.v. *năselnic*: *Cu sicriu-l punea [pe mort] pă năselnic, îi pune acolo un așternut frumos sau covoraș* (pct. 733, Mihăiceni, com. Ciorani, Vrancea). Se cuvine să subliniem că *năselnic* a fost atestat în Vrancea, ținutul de unde este originar Duiliu Zamfirescu.

Menționăm câteva expresii, dintr-o listă mai lungă, specifice ariei sudice:

a da boala în cineva [mai ales în imprecății] „a pieri, a dispărea”: *To, cotei! Dar-ar boala-n voi!* (p. 83); *Alta* [oaie] *a fâtat tot neagră! of, găsi-le-ar, dar-ar boala peste ele!* [oaia și mieluța] (TDM, III, 786, pct. 846, Căzănești, Ialomița).

a șede rușine „a fi regretabil; a fi rușinos”: **Șade rușine** *să afle lumea că faci camătă* (p. 255); v. Gl. Munt. s.v. *șade*: *Dacă-i zic noru-mii „fă, iete fă, șade rușine, că cu rochia scurtă, fă, rușine, fă!”* (TDM, III, 777, pct. 844, Bărcănești, Ilfov).

a ține de rău (pe cineva) „a admonesta, a certa”: *În loc să mă ții de rău că am făcut o faptă rea, tu găsești că am făcut bine* (p. 241); cf. Gl. Munt. s.v. *rău 2.*: *Mama mă ținea de rău, vorbeam cu băieții, însă nu mă lăsa să iau pă care-mi place* (pct. 843, Grădiștea, fostul jud. Ilfov).

2.4. Limba operelor lui Duiliu Zamfirescu corespunde realității lingvistice, fără să fie un *mixtum compositum* scriitoricesc. Personajele sale vorbesc în modul cel mai firesc graiul din estul Munteniei, cu puternice infiltrații moldovenești, fapt pe care l-a recunoscut, chiar dacă numai unidirecțional, însuși Ion Gheție (1977, 50: „[Duiliu Zamfirescu] este moldovean, dar unul din moldovenii originari din

părțile sudice ale provinciei, unde se vorbea un grai de tranziție, moldovenesc în fond, dar prezentând numeroase infiltrații muntenești”) și l-a demonstrat Paul Lăzărescu, pentru aria muntenească. Meritul romancierului stă în capacitatea de a fi cunoscut temeinic graiul ținutului natal și al celor limitrofe, prin propria biografie, pentru ca, pe baza acestor cunoștințe, să-și înzestreze personajele cu limbajul corespunzător locului și epocii în care au trăit, făcând din romanele sale prețioase documente lingvistice. Asemenea izbândă, după Ion Gheție, ilustrează modelul ideal de limbă literară propus de către romancier. Trebuie să subliniem însă că la conturarea unui astfel de ideal, a contribuit și descendența scriitorului dintr-o regiune de confluențe dialectale, corespunzând, în chip firesc, unui virtual construct lingvistic.

2.5. În ceea ce ne privește, apreciem că ambele demonstrații probează fiecare în parte, de pe poziția istoricului limbii literare și, respectiv, a dialectologului, același adevăr: prezența unui vocabular de bază muntenească cu adaosuri moldovenești. Cele două teorii, susținând aceeași realitate, dar cu motivații diferite, nu se resping, ci, dimpotrivă, se dovedesc complementare.

Opiniile scriitorului asupra limbii literare, sub aspect lexical, convingerile sale teoretice în problema în cauză, ca și cunoștințele sale din domeniul graiurilor din estul Munteniei sunt materializate în roman, pe de o parte, prin expunerea autorului la persoana a 3-a sg. în pasajele expozitiv-narative, pe de altă parte, prin însăși textura dramatică a operei în sens etimologic (de acțiune), realizată prin dialogul susținut de personaje. Urmărirea celor două registre lingvistice ar putea să ducă la o mai judicioasă înțelegere a stadiilor corespunzătoare (limbă cultivată /registru dialectal) din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cât și la cunoașterea unei variante proprii de limbă literară, elaborată prin valorificarea resurselor lexicale specifice graiurilor, în epoca de desfășurare a acțiunii din roman.

Chiar la o lectură rapidă, cititorul surprinde, în limitele aceluiași pasaj sau în pasaje relativ apropiate, perechi sinonimice provenind din cele două arii lingvistice aflate în confluență: Muntenia și Moldova. Cu titlu ilustrativ, selectăm câteva dintre acestea:

După câțva timp ajungeau pe deal în fața țințirului.

„– Acuma ne iese în cale strigoii!”

Mihai se făcu că nu crede.

„– Fetelor, hai să cântăm!”

Deschiseră gura câteșipatru și începură a răcni. Ochii însă le erau țințiți fără voie pe zăplazul.... cimitirului (p. 84);

Când puseră mâna pe sicriu ca să-l coboare în groapă, chipul mame-sei îi apărură pentru cea din urmă oară. Voiră să-l ia de-acolo. El însă se rugă să-l lase până la urmă. Dar când văzu coșciugul în fundul groapei își acoperi ochii (p. 69);

Aceasta era starea lucrurilor în cămară [unde coana Profira „boteza” rachiul], când intră Scatiu. El se rezemă cu mâna de ușorii chilerului și se uită înăuntru (p. 107).

Nu credem că prezența cuplurilor sinonimice în fragmentele citate s-ar datora întâmplării. Dimpotrivă, am aprecia că scriitorul practică deliberat diversificarea vocabularului pe baza resurselor dialectale, lăsând să se înțeleagă că prin selectarea acestora se evită monotonia lingvistică datorată repetiției, iar cuplurile sinonimice permit evitarea acesteia⁴. Neîndoielnic, scriitorul a reflectat asupra acestui aspect ca formă de îmbogățire a lexicului supradialectal prin valorificarea elementelor proprii celor două variante regionale: muntenească și moldovenească:

*Lui Dinu Murguleț toate actele din urmă ale vieții i se păreau vremelnice: măritișul Tincuței, venirea sa la oraș, prefacerea caracterului fie-sei. Încălțăminte lui de acum, când avea picioarele umflute era făcută pe măsura din totdeauna. Negreșit **fiiică-sa** nu se mai ocupa de el* (p. 238–239).

În exemplul menționat, forma muntenească, ca formă etimologică (*fie* < lat. *filia*) este arhaică, prin comparație cu cea moldovenească (un derivat pe teren românesc *fie* + suf. *-ică* < *fiiică*), cu șanse de impunere în registrul cult confirmate ulterior, de altfel, ambele apărând în expunerea autorului. Alteori, situația se modifică: variante ale unui termen se întâlnesc în rostirea unor personaje reprezentând nivele culturale distincte (boier/țăran), cu mențiunea că varianta etimologică învechit-dialectală este rostită de către țăran, fapt pe care l-am atribui unei anumite intenții a autorului:

Matei furios puse mâna în pieptul flăcăului.

„–Nu vezi cum se risipește grâul? [...] Mașina huie⁵ goală de un ceas, iar oamenii **beau tutun**” (p. 82); [...] *Zadarnic istorisea baciul: „Domnul Nae vine la arie târziu, neamțu așijderea, iar lumea stă și bea tiutiun” (p. 88).*

De asemenea, în cazul derivatelor de la aceeași bază, elementul regional apare în exprimarea țăranului:

„– Cine crezi c-a aruncat cu apă fiartă-n câine?”

„– **Bucătărița, coane!**”

„– *Apropo de slugi, coană Aglaeo! Sunt foarte nemulțumit de ele, mai cu seamă de **bucătăreasă***” (p. 163).

După citate, se pare că scriitorul indică modelul lexicului muntenesc prin atribuirea acestuia boierilor, în timp ce țăranii, slugile, folosesc variantele moldovenești, mai marcat regionale, fapt nu lipsit de semnificație, limbajul emancipat aparținând clasei evolute cultural. În sensul selectării modelului muntenesc interpretăm modificarea titulaturii unui cunoscut basm, *Motanul încălțat*, impus cu numele moldovenesc al animalului respectiv. Prin rectificare, scriitorul creează o

⁴ De fapt, chiar și Ion Gheție (1977, 50) observase că romancierul se folosește de termeni regionali, din necesități stilistice, pentru a varia expresia.

⁵ Asupra verbului *vui*, reproduș în varianta fonetică moldovenească, nu extindem observația, de vreme ce el apare repetat în însăși exprimarea autorului: *De departe se auzea zgomotul mașinii, care, nehrănită de snopi, se învârtea cu o repeziciune strașnică, huind în gol* (p. 81). Adăugăm doar că a fost atestat, recent, chiar în această pronunție (*A venit așa o huială* TDM, II, 604, pct. 733, Odăile, Buzău), fapt ce dovedește cunoașterea fonetismului din graiul viu, folosit în partea locului.

versiune de titlu muntenească: *Ia mai bine spune lu tata-mare Povestea cotoiului încălțat* (p. 235). De altfel, uneori, el acordă prioritate graiurilor muntenești, poate și pentru conservatorismul lor în fonetică. De foarte multe ori, acolo unde cele două tipuri de graiuri cunosc vocabule distincte, scriitorul optează pentru varianta muntenească. Așa, de pildă, autorul preferă, consecvent, numeralul colectiv, construit cu pronumele relative *câte*, din subdialectul muntean, în detrimentul celui cu pronumele nehotărât *toți* (*tustrei*) din graiurile moldovenești: *pofti pe căteșipatru preoții* (p. 129); *stau căteștrele în fundul trăsurii* (p. 84).

2.6. Dacă încrucișarea regionalismelor moldovenești cu elementele corespunzătoare muntenești (*norod* / *popor*; *sudoare* / *nădușeală*; *a striga* / *a răcni*, doar câteva dintr-o listă cuprinzătoare), ca un fapt constant, în limba romanului, s-ar explica prin respectarea realității dialectale reproduse (conform „poziției” lui Paul Lăzărescu), în schimb, așezarea dubletelor sinonimice ori derivate, la distanțe mici, de câteva rânduri, sau în cuprinsul aceluiași paragraf, reflectă concepția scriitorului asupra îmbogățirii și diversificării posibilităților de exprimare în limba literară prin valorificarea vocabularului dialectal. Presupunem că intenția romancierului a fost de a oferi, fără ostentație, un model de asamblare a elementelor lexicale muntenești și, respectiv, moldovenești, la nivel supradialectal așa cum le cunoscuse în propriul grai natal, evident la o altă scară. Modelarea variantei culte „prin absorbția elementelor din graiuri” constituie expresia concepției scriitorului asupra componenței lexicale a limbii literare. Din acest unghi și „poziția” lui Ion Gheție ni se pare pe deplin îndreptățită, deși fracturată prin separare de realitatea dialectală. În plus, menționăm faptul că în ceea ce se numește, de regulă, „limba scriitorului”, identificăm anumite subtilități lingvistice din care deducem că acesta nu era nici indiferent, nici neutru, ci preocupat de problema respectivă.

Astfel, în cadrul acțiunii propriu-zise, în dialogul personajelor, materialul lexical cunoaște o varietate sporită, în funcție de originea eroilor și de condiția socio-intelectuală pe care aceștia o dețin. Vorbirea lor este adecvată palierului social în care se înscriu. Se poate lesne remarca faptul că boierii vorbesc într-un anumit fel, țărani într-alt fel, scriitorul însuși, ca narator (=pers. 3 sg.), se distinge în intervențiile sale expozitive. Chiar în interiorul aceleiași categorii sociale apar diferențe de vocabular, determinate de criteriul vârstei, luat în considerație de autor, ca într-un tratat de dialectologie. Același termen în uzul a două generații se întâlnește în variante revelatoare. Vocabularul coanei Diamandula, sora boierului Dinu și mama lui Matei Damian, plecat în străinătate de multă vreme și așteptat să revină, este vetust, ca și personajul, evocând parfumul unei epoci defuncte, când grecismele constituiau apanajul elitelor. Presupunem că autorul atribuie personajelor aparținând acestei categorii de vârstă unele forme verbale desuete, tipice acelei perioade:

„– *I-ai telegrafisit?*” *întrebă ea*. Fratele său, evident din aceeași generație, răspunde identic: „*I-am telegrafisit*”. Probabil, nu fără intenție, autorul imaginează, în continuare, reluarea dialogului, pe aceeași temă, pe baza aceluiași verb „cheie”, de către alte personaje din generațiile următoare. Sașa Comăneșteanu o asigură pe

Tincuța, impacientată, de sosirea iminentă a lui Matei, pentru că „a telegrafiat că pleacă” (din Italia). La rândul ei, tânăra, obosită de atâta așteptare, se arată neîncrezătoare, replicând „Sunt trei zile de când a telegrafiat”. Saltul lingvistic dintre generații, înregistrat de scriitor, a fost valorificat în roman spre a sugera evoluția limbii, în acord cu evoluția societății, prin achiziția de forme noi, în detrimentul altora căzute în desuetudine.

2.7. Scriitorul notează diferențele în modul de a se exprima, în interiorul aceleiași clase, al aceleiași generații, și cu alt scop. Diferențele lingvistice reflectă, în esență, condiția socială reală a personajelor. Tănase Scatiu, ca și mama acestuia, au pătruns violent, agresând barierele sociale, într-o lume altădată mai puțin permisivă intrușilor din categoria lor. Bagajul lor lingvistic, reflectând un inexistent bagaj cultural, felul lor de a conversa, atestă extracția socială modestă, incompatibilă cu noua clasă socială în care ar dori să pătrundă și să fie asimilați. Astfel, de pildă, în vizită la stăpânul moșiei Ciulniței, Tănase Scatiu, total lipsit de educație, emite o formulă de binețe mult prea familiară pentru condiția lui de ex-vechil: „Salutare, nene Dinule!” În replică, boierul se revanșează adresându-se coanei Profira care își însoțește fiul, preluând rostirea acesteia, aidoma slugilor neștiutoare de carte, în intenția de a marca lingvistic stratul social inferior de apartenență și ascensiunea strict „financiară” a personajului: „Sărut mâna, coană **Prohiro!**” Dinu Murguleț ar fi vrut să reinstaureze distanța dintre familii printr-un comunicat anticipativ de tip moromețian, debutând cu o interjecție frecvent uzitată de bătrână „– **Bre**, anul ăsta fac grâu mult, zise Murguleț, sărutându-i mâna cam din fugă” (p. 32), drept urmare, indezirabilii ar fi trebuit să înțeleagă că își va achita datoriile și că nu va mai trebui să accepte agresiunea lor comportamentală, familiarismele impertinente tratând-o pe vizitatoare în conformitate cu perspectiva („sărutându-i mâna cam în fugă”).

Îmbogățiți de dată recentă, uzurpatori asidui ai boierilor de neam (Dinu Murguleț), prin potențialul lor economic în ascensiune, Tănase Scatiu și coana Profira acced într-o altă clasă socială ca instruși. Lingvistic, obârșia lor subculturală transpare la tot pasul, în exprimare și în comportament, confundându-se cu servitorii de care dispun. Coana Profira își compătimentește fiul „ghetu băiat” și comentează, binevoitoare, studiile lui Matei Damian, evident, exprimându-se dialectal: „aracan de mine, maică, da tot învață!”, când sunt de față boierii. În absența acestora, devine critică, penalizând același personaj, pentru că este boier și este „fodul”, chiar punându-i sub semnul întrebării competența profesională și calitatea învățaturii, în termeni aproape jenanți: „Doftor ăla? Nici pe Cotei din curte nu i l-aș da în seamă! [...]” „Eu zic să-i pui *sifestru!* [...] Acuși să te duci și să-i pui *ezeceție!*” (p. 114).

3. După cum s-a putut observa, punctele de vedere exprimate de către cei doi lingviști nu se exclud. Același fenomen, cu dublă cauzalitate, a fost interpretat de pe poziția istoricului limbii literare ori a dialectologului. Pe de o parte, evoluția graiurilor determină fluctuații evidente în delimitarea acestora și în difuziunea particularităților dincolo de limitele cunoscute, astfel încât s-a putut vorbi de

„dinamica graiurilor dialectale” (Cazacu 1963, 27–40; *Studii de dialectologie*, 73–90). Amploarea unui astfel de proces determină extensiunea ariilor de tranziție care devin din ce în ce mai largi și cu infiltrații din ce în ce mai adânci. Prin datele biografice, Duiliu Zamfirescu descinde dintr-o zonă cu astfel de profil, constituind obiect de cercetare (Jordan *Gr. putnean*, 90–117; Rusu 1961, 82–94) și este firesc să credem că scriitorul era familiarizat cu graiul local. Paul Lăzărescu, însă, ridică la rang de factor exclusiv realitatea dialectală.

În același timp, romancierul, originar dintr-o regiune cu puternice interferențe moldo-muntenesti, se angajează în acțiunea istorică de „forjare” a variantei literare, militând pentru o anumite compoziție lexicală a acesteia. Elementele propuse pentru sinteza particulară a variantei culte provin din provinciile cunoscute sub numele de „regat”. Apreciind caracterul combativ al intervențiilor scriitorului în amintita campanie, Ion Gheție consideră nesatisfăcător criteriul realității dialectale, respingându-l în favoarea unui anumit model de limbă literară, susținut și teoretic de către romancier. De fapt, cele două episoade din biografia scriitorului nu se exclud, ci converg în realizarea aceluiași țel. Absența răspunsului la obiecțiile lui Titu Maiorescu reprezintă o atitudine încărcată de semnificații: Duiliu Zamfirescu nu a rectificat vorbirea moldo-muntenescă a personajelor nu numai datorită faptului că aceasta se înscria în proiectul „tiparului” lexical al variantei culte pentru care milita, ci și pentru că „avea în ureche” acel tip de vorbire. Impresia auditivă a graiului local, dar și a graiului din alte locuri pe unde l-a purtat profesia (Hârșova, Târgoviște) a determinat rezistența față de reproșurile privind inadvertența lingvistică în vorbirea eroilor din romanele menționate. Fiecare dintre cei doi cercetători a lansat exclusiv argumentația propriului domeniu de activitate, dar complementaritatea acestora impune reconsiderarea ambelor motivații în sprijinul aceleiași cauze.

Pentru astfel de motive, polemica în jurul termenilor regionali din opera lui Duiliu Zamfirescu ni se pare mai degrabă o problemă atât de dialectologie, cât și de limbă literară și nu o problemă „între” cele două domenii (cf. subtitlul articolului lui Paul Lăzărescu), fiind vorba de două aspecte incontestabile, dar, în același timp, inseparabile, ale unei singure realități: limba română într-o etapă dată a evoluției sale.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Jordan – Al. Rosetti”.
- ALRR - Munt. și Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, I–IV, de Teofil Teaha, Mihai Coțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, 1996–2004.

- Bucuța 1937 = Emanoil Bucuța, *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, București.
- Cazacu 1963 = Boris Cazacu, *Despre dinamica limitelor dialectale*, în FD V, p. 27–40; idem, *Studii de dialectologie*, București, 1966.
- Dialectologie* = Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977.
- Gheție 1977 = Ion Gheție, *Termeni regionali din Viața la țară de Duiliu Zamfirescu*, în LR, XXVI, nr. 1, p. 47–55.
- Gheție 1985 = Ion Gheție, *Elemente regionale în lexicul prozei lui Duiliu Zamfirescu*, în LR, XXXIV, nr. 1, p. 73–77.
- Gl. Munt. = *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, 1999.
- Iordan Gr. putnean = Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în „Ethnos”, I, 1941, fasc. 1, p. 90–117.
- Lăzărescu 1975 = Paul Lăzărescu, *Arii lexicale în nord-estul Munteniei*, FD, IX, p. 123–141.
- Lăzărescu 1982 = Paul Lăzărescu, *Milcovul, o frontieră lingvistică? (O problemă între dialectologie și limbă literară)*, SCL XXIII, nr. 1, p. 3–12.
- Rusu 1961 = Grigore Rusu, *Graiuri de tranziție. În legătură cu poziția graiului vrâncean în cadrul dacoromânei*, în CL, VI, nr. 1, p. 89–94.
- TDM, I–III = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1987.

LE MILKOF, FRONTIÈRE LINGUISTIQUE?
(UN PROBLÈME DE DIALECTOLOGIE ET DE LANGUE LITTÉRAIRE)

(Résumé)

En partant d'une vieille polémique entre Ion Gheție et Paul Lăzărescu autour des régionalismes du roman *Viața la țară* (La vie à la campagne) de Duiliu Zamfirescu, expliqués par chacun des deux polemistes exclusivement par son propre domaine d'activité, la langue littéraire, respectivement la dialectologie, l'auteur soutient la complémentarité et la compatibilité des solutions avancées. En base de cette conclusion, on a modifié le sous-titre original, *Un problème entre la dialectologie et la langue littéraire*, conformément à sa démonstration.

Cuvinte-cheie: graiuri de tranziție, interferențe lingvistice, limbă literară, realitate lingvistică, termeni regionali.

Mots-clés: parlars de transition, interférences linguistiques, langue littéraire, réalité linguistique, termes régionaux.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*